

ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล และองค์กรพันธมิตร ร่วมกันจัดการประชุมวิชาการประจำปี จิตตปัญญาศึกษา ครั้งที่ ๕ เรื่อง “ภาวะผู้นำ จิตวิญญาณ และการพัฒนามนุษย์” ระหว่างวันที่ ๒๑ - ๒๒ พ.ย. ๕๖ และเชิญผมไปแสดงปาฐกถาเกียรติยศ เรื่องสถาบันอุดมศึกษา กับบทบาทความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคม โดยขอให้เขียนบทความประกอบหนังสือของการประชุม จึงนำบทความมา ลปรร. ดังต่อไปนี้

สถาบันอุดมศึกษากับการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ

วิจารณ์ พานิช

.....

การเป็นผู้นำในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ตามความเชื่อของผม หมายถึงการมีความมุ่งมั่นฝึกฝน ประพฤติปฏิบัติในเรื่องนั้น อย่างมุ่งมั่นต่อเนื่องไม่ทอดทิ้ง แม้จะมีอุปสรรคหรือความยากลำบาก รวมทั้งหมั่นศึกษาทำความเข้าใจ และหาวิธีการเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น ให้เกิดผลดียิ่งขึ้น ชัดเจนขึ้น หรือให้ยากลำบากน้อยลง หรือให้เกิดผลดีต่อสังคมอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ จึงหมายถึงการมุ่งมั่นฝึกฝนกล่อมเกลาจิตใจให้เข้าสู่ความดีงาม ความมีคุณธรรมจริยธรรมเคารพผู้อื่นเอื้อเพื่อเห็นอกเห็นใจผู้อื่นลดละความเห็นแก่ตัว และกิเลสตัณหาทุกชนิด โดยอาจใช้หลักของศาสนาพุทธ หรืออาจใช้หลักการทางการศึกษา คือหลักพัฒนาการด้านคุณธรรม ๖ ขั้นของ ลอว์เรนซ์ โคลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg's Stages of Moral Development) หรืออาจใช้หลักความต้องการ ของมนุษย์ ที่เสนอโดย มาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Needs) ก็ได้ เพื่อบรรลุการเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูง มีความสุข

ในความเข้าใจของผม การเป็นผู้นำในเรื่องใดเรื่องหนึ่งไม่ใช่การบรรลุจุดใดจุดหนึ่ง หรือสภาพใด สภาพหนึ่งแล้วจบ แต่เป็นการดำเนินชีวิต หรือดำเนินกิจกรรม เพื่อแสดงความมุ่งมั่น หรือคุณค่าในหลักการ ของเรื่องนั้น อย่างต่อเนื่อง เอาชนะความยากลำบากหรืออุปสรรค ให้ปรากฏแก่ผู้คน อย่างต่อเนื่องกว้างขวาง

เรื่องจิตวิญญาณ ไม่ใช่เรื่องที่อยู่แยกตัวโดดเดี่ยว แต่จะต้องอยู่กับชีวิตผู้คน อยู่กับการทำงาน การดำรงชีวิต การปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้อง มีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ความประพฤติปฏิบัติ ทางจิตวิญญาณ จึงต้องปรับตัว เพื่อยืนหยัดหลักการอุดมการณ์ ที่สูงส่งได้

การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของมหาวิทยาลัย สามารถทำได้ผ่านหลายช่องทาง ตามหน้าที่ของมหาวิทยาลัย จะให้เป็นผลดีจริงๆ ต้องมีวิธีทำให้การดำเนินการผ่านหลายช่องทางนั้น เกิดผลเสริมกัน ที่เรียกว่ามี synergy

เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณผ่านการเรียนการสอน

สถาบันอุดมศึกษาเป็นสถาบันการเรียนรู้ชั้นสูง และการเรียนรู้ตามความหมายที่เน้นกันเรื่อยมา (แต่ในทางปฏิบัติไม่ได้ทำ) ระบุว่า ต้องเป็นการเรียนรู้บูรณาการ เป็นการเรียนรู้ของคนทั้งตัวพร้อม ซึ่งอาจอธิบายว่า เป็นทั้งการเรียนรู้ภายนอก และการเรียนรู้ภายในตน

การเรียนรู้ภายในตน คือการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองในด้านอารมณ์ จิตใจ และจิตวิญญาณ นั่นเอง

ผมเชื่อว่าการเรียนรู้บูรณาการ ต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างน้อย ๕ ด้านไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ พัฒนาการด้านพุทธิปัญญา (intellectual development), พัฒนาการด้านอารมณ์(emotional development), พัฒนาการด้านสังคม (social development), พัฒนาการด้านกายภาพ (physical development), และพัฒนาการด้านจิตวิญญาณ (spiritual development)

มนุษย์เราต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่เป็นการเรียนรู้บูรณาการรอบด้าน คือต้องเรียนพร้อมๆ กันทั้ง ๕ ด้าน ที่กล่าวในย่อหน้าที่แล้วในการทำงาน และการดำรงชีวิต

เมื่อมหาวิทยาลัยเป็นแหล่งเรียนรู้ชั้นสูง ย่อมต้องเป็นผู้นำในการเรียนรู้ด้านจิตวิญญาณไปในตัว เป็นการเรียนรู้ของนักศึกษา อาจารย์ และผู้ปฏิบัติงานในมหาวิทยาลัย ซึ่งตรงกันกับที่เสนอในหนังสือ The Heart of Higher Education : A Call to Renewal เขียนโดย ศาสตราจารย์ Parker J. Palmer และศาสตราจารย์ Arthur Zajonc ที่ระบุว่า การเรียนรู้ต้องให้ครบองค์สาม คือ สมอ (head) ใจ (heart) และจิตวิญญาณ (spirit)

หนังสือเล่มดังกล่าว บอกรายละเอียดวิธีที่มหาวิทยาลัยทำหน้าที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านจิตวิญญาณ ของนักศึกษา มากมาย มีการนำเสนอเรื่องราวความสำเร็จของวิธีการที่เป็นรูปธรรม ที่น่าสนใจมาก และผมได้นำมาตีความลงบันทึกใน บล็อก Gotoknow.org รวมทั้งสิ้น ๒๐ ตอน อ่านได้ที่ <http://www.gotoknow.org/posts?tag=the%20heart%20of%20higher%20education>

ผมจึงเชื่อว่า วิธีที่มหาวิทยาลัยจะทำตัวเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณให้แก่วงศ์ม ทำโดยมหาวิทยาลัย ยึดถือการทำหน้าที่จัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ องค์สาม องค์ห้า หรือองค์จำนวนอื่น ที่มีการเรียนรู้ด้าน จิตวิญญาณ บูรณาการอยู่ด้วย

ย้ำว่า ต้องไม่แยกส่วนการเรียนรู้เพื่อฝึกฝนพัฒนาการด้านจิตวิญญาณออกมาจากการเรียนรู้ในมิติอื่นๆ ต้องเรียนแบบบูรณาการไปด้วยกัน ตามแนวทางของหนังสือ The Heart of Higher Education ซึ่งสอดคล้องกับหลักการ 21st Century Learning (ดูหนังสือ ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑

, หนังสือ

วิธีการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ ๒๑

(๒๕๕๕),

ส่งความสุข สู่คุณภาพการศึกษา

(๒๕๕๕)) เพื่อพัฒนาทักษะในการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งโลกมีความซับซ้อนยุ่งเหยิง และเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว

ย้ำว่าทักษะด้านจิตวิญญาณ เป็นส่วนหนึ่งของทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งน่าจะเป็นส่วนของ ทักษะชีวิต เพื่อการดำรงชีวิตที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในท่ามกลางโลกที่ยุ่งเหยิงซับซ้อน

การเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะเพื่อการดำรงชีวิตที่ดีในศตวรรษที่ ๒๑ การดำรงชีวิตที่ดีในศตวรรษที่ ๒๑ นี้ จะว่ายากก็ยาก จะว่าง่ายก็ง่าย เพราะเป็นยุคที่โลกมีเรื่องอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตอย่างมากมาย ง่ายต่อการดำรงชีวิตที่ดี แต่เรื่องอำนวยความสะดวกเหล่านั้น มาพร้อมกับมายาคติ ความหลอกลวง หรือล่อหลอก ต่างๆ นานา คนที่จิตใจไม่เข้มแข็ง ก็จะตกเป็นเหยื่อ ได้โดยง่าย การมีจิตใจที่เข้มแข็ง ต้องการพัฒนาการทางจิตวิญญาณ คู่ไปกับพัฒนาการทางปัญญา และทักษะด้านอื่นๆ แบบที่แยกกันไม่ออก

มหาวิทยาลัย จะไม่สามารถเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณให้แก่วงศ์มได้อย่างแท้จริง หากมหาวิทยาลัยจัดการเรียนรู้เฉพาะทางด้านวิชาการ เพื่อพัฒนาการเฉพาะด้านพุทธิปัญญา หรือแม้มหาวิทยาลัยจะจัดการเรียนรู้ทั้งด้านพุทธิปัญญา และจิตตปัญญาควบคู่กัน แต่จัดการเรียนรู้แบบแยกส่วน มหาวิทยาลัยก็จะไม่อยู่ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคม

ขอเพิ่มเติมว่า มองจากมุมของการพัฒนาเยาวชน และประชากร ของชาติ การเรียนรู้ฝึกฝนอย่างบูรณาการ ครบทั้งสามด้าน หรือห้าด้าน ที่กล่าวข้างต้น ต้องดำเนินการ ตั้งแต่ชั้นเด็กเล็กเรื่อยมาในชั้นประถม มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา อุดมศึกษา และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทักษะในการฝึกฝนตนเอง หรือเรียนรู้ด้วยตนเอง ในมิติของจิตวิญญาณ จึงมีความสำคัญยิ่ง

เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณผ่านพฤติกรรมองค์กร

การเป็นผู้นำในด้านใดด้านหนึ่ง ผู้คนสัมผัสได้จากพฤติกรรม หรือการกระทำ จึงมีคำถามว่า การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของสถาบันอุดมศึกษา สัมผัสได้จากการกระทำแบบใด

ผมตีความว่า สัมผัสได้จากการกระทำที่สะท้อนความมีจิตใจสูง ได้แก่ความซื่อสัตย์สุจริต การเห็นแก่ส่วนรวม (เห็นแก่ตัวน้อย) มุ่งทำประโยชน์แก่ส่วนรวม มากกว่าเอาประโยชน์ส่วนตน มีความประพฤติที่อยู่ในศีลธรรมจริยธรรมอันดีงาม รวมทั้งจริยธรรมวิชาการ และจริยธรรม ในฐานะองค์กรหนึ่งในสังคม

การมีภาพลักษณ์ขององค์กรที่สะท้อนความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่ดี ได้มาจากการกระทำ ทั้งขององค์กร และจากการกระทำของสมาชิกขององค์กรเป็นรายคน ดังนั้น สถาบันอุดมศึกษาที่ต้องการ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ จึงต้องคัดเลือกผู้ที่เชื่อได้ว่า มีระดับพัฒนาการ ทางจิตวิญญาณอยู่ในระดับดี (ไม่ใช่อยู่ในระดับที่มีปัญหา) และสามารถพัฒนาจิตใจ ให้ขั้นสู่ระดับสูงยิ่งขึ้น ได้ เข้ามาเป็นสมาชิกขององค์กร และเมื่อเข้ามาเป็นสมาชิกแล้ว ก็เข้าสู่กระบวนการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ ร่วมกับประชาคมของสถาบัน อุดมศึกษานั้น

นั่นหมายความว่า ในกระบวนการทำงานร่วมกันของประชาคมสถาบันอุดมศึกษานั้น มีกระบวนการยกระดับจิตวิญญาณของสมาชิกร่วมกัน ถือเป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่ง ที่เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต

สมาชิกของประชาคมมหาวิทยาลัย จึงต้องยึดถือแนวทางการเป็น “ผู้เรียนรู้” เรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง รอบด้าน รวมทั้งด้านการพัฒนาจิตวิญญาณ คือทำตัวเป็น “แก้วพร่องน้ำ” ไม่ใช่ทำตัวเป็นแก้วที่มีน้ำเต็ม

การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณผ่านการทำเพื่อสิ่งที่สูงส่ง

มิติของการยกระดับทางจิตวิญญาณได้หลากหลายแบบ แบบหนึ่งคือการลดตัวตน หันไปดำรงชีวิต หรือกระทำเพื่อสิ่งที่สูงส่งกว่าตน หรือเพื่อเป้าหมายที่สูงส่งกว่าผลประโยชน์ส่วนตน

การลดตัวตนเช่นนี้ มีผลให้จิตบริสุทธิ์ขึ้น เป้าหมายของการดำเนินการต่างๆ บริสุทธิ์ขึ้น ไม่เจือปนกิเลสตัณหาเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนหรือเจือปนน้อยมนุษย์เรามี “สัมผัสที่หก” ที่สัมผัสความบริสุทธิ์เช่นนี้ได้ องค์กรหรือบุคคลที่มีคุณสมบัตินี้ จะได้รับการยอมรับนับถือ หรือยอมรับภาวะผู้นำ ไปโดยปริยาย หรือโดยอัตโนมัติ

การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณผ่านความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสังคม ชุมชน

ความท้าทายของอุดมศึกษาไทยในปัจจุบันอยู่ที่การทำงานใกล้ชิด เป็นหุ้นส่วนการพัฒนา กับภาคส่วนต่างๆ ของสังคม โดยสถาบันอุดมศึกษาเป็นแหล่งของผู้มีความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้เชิงทฤษฎี การได้ทำงานเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาจะมีผลดีหลายอย่าง คือทำให้สมาชิกของสถาบันอุดมศึกษาเข้าสู่สภาพ “รู้จริง” มากขึ้น ทำให้การทำหน้าที่ด้านการเรียนการสอน การวิจัย การบริการสังคมและการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม แนบแน่นและมีความสอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมมากขึ้น

และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือ เมื่อสถาบันอุดมศึกษาได้คลุกคลีใกล้ชิดกับชีวิตความเป็นอยู่ และการ ทำมาหากินของผู้คนในสังคม รวมทั้งการทำธุรกิจขององค์กรธุรกิจ การบริการประชาชนของหน่วยราชการ การพัฒนาชุมชน/สังคม ขององค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ สถาบันอุดมศึกษาก็จะได้มีโอกาสใช้การคลุกคลีนั้น สร้างมาตรฐานความมีจิตใจสูงในภาคปฏิบัติให้แก่สังคม เท่ากับได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ผ่านการปฏิบัติ ที่เป็นการปฏิบัติในสถานการณ์จริง ดีกว่า มีพลังกว่า การทำหน้าที่ผู้นำทางจิตวิญญาณผ่าน ความรู้เชิงทฤษฎี อย่างมากมาย

และยังสำคัญขึ้นไปอีก ที่การคลุกคลีใกล้ชิดกับชีวิตจริงในหลากหลายบริบทนั้น จะเป็นโอกาสให้ สถาบันอุดมศึกษา ได้ทำงานวิชาการ หรือการพัฒนาความรู้ ว่าด้วยพัฒนาการทางจิตวิญญาณ ที่เป็นพัฒนาการอย่างเป็นพลวัต ตามปัจจัยต่างๆ ในสังคม ก็จะทำให้สถาบันอุดมศึกษาได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ผ่านภารกิจสร้างสรรค์ทางวิชาการ อีกทางหนึ่ง

ที่เสนอมาททั้งหมดนั้น ไม่มีอะไรใหม่เลย หากมองว่า หน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษา คือการเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนศิลปวิทยาการอย่างเป็นองค์รวม บทบาทด้านจิตวิญญาณย่อมบูรณาการอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า “การศึกษา” อยู่แล้วในตัว และหาก “การศึกษา” ดำเนินอย่างถูกต้อง คือส่วนหนึ่งผ่านการคลุกคลีเชื่อมโยง (engagement) กับภาคส่วนต่างๆ ในสังคม สถาบันอุดมศึกษาย่อมมีโอกาสพัฒนาตนเองด้านจิตวิญญาณ ร่วมไปกับการทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ให้แก่สังคม

.....

และนำ narrated ppt ของการบรรยาย มา ลปรร. [ที่นี่](#)

วิจารณ์ พานิช

๒๑ พ.ย. ๕๖

บันทึกนี้เขียนที่ [GotoKnow](#) โดย [Prof. Vicharn Panich](#)